
De Roeping van Mattheüs

Werkstuk Ikonografie I Drs A. van Run nr 18

VAN: PIETER C. VIS ,STUDENTNR 3067785

DATUM: 31-10-2008

---

1. INLEIDING

Jan van Bijlert,
Roeping van Mattheüs,
1625-1630
Olieverf op doek, 140,5 x 200,5 cm

De Roeping van Mattheüs was met name in de zestiende en zeventiende eeuw een populair thema om af te beelden. In Vlaanderen werd de Roeping van Mattheüs vele malen geschilderd en mede door deze activiteiten kreeg de Roeping ook in Italië en de Verenigde Republiek der Nederlanden aandacht. Onder deze schilders behoorden Caravaggio en de Utrechtse schilder Jan van Bijlert en met name het schilderij van de laatste is onderwerp van deze studie.

Het thema is ontleend aan vrij korte passages uit de Evangelien van Mattheüs en Lucas.

Mattheüs 9:9

Ende Jezus, van daer voortgaende, zag een mensche in het Tolhuis zitten, genaemd Mattheüs: ende zeide tot hem, Volgt mij. Ende hij opstaende volgde Hem.

Het is niet zeker dat de apostel Mattheus ook de schrijver is van de tekst. Bij Lucas heet de tollenaar Levi.

Lucas 5: 27,28

Ende na degen ging hij uit, ende zag eenen tollenaar, met name Levi, zitten in het tolhuis, ende zeide tot hem, Volgt mij. Ende hij alles verlatende stond op, ende volgde hem.

Boeiend is dan ook de vraag waarom dit ogenschijnlijk onbeduidende voorval, waarvan slechts op twee plekken in de Bijbel melding wordt gemaakt, toch zoveel kunstenaars, waaronder Jan

van Bijlert, geïnspireerd heeft tot het maken van interessante kunstwerken. Dit werkstuk poogt mede een aanzet te geven tot een antwoord.

2. BIOGRAFIE JAN VAN BIJLERT

Jan van Bijlert werd geboren in 1597/1598 te Utrecht. Zijn vader Herman van Bijlert was een redelijk welgestelde glasschrijver. Jan was de derde zoon, die in tegenstelling tot zijn oudere broers niet een loopbaan als glasschrijver gekozen heeft. Van Bijlert was onder meer leerling bij Abraham Bloemaert, een meester met een atelier en veel leerlingen. Na voltooiing van zijn opleiding heeft de jonge kunstenaar gereisd in Frankrijk en Italië. Dit laatste werd bevestigd door zijn inschrijving in een register in Santa Maria del Popolo te Rome onder de naam “Giovanni Bilardo”. Er zijn van Van Bijlert geen schilderijen bekend uit zijn Romeinse periode. In 1624 was hij weer werkzaam in Utrecht.

Jan van Bijlert trouwde te Amsterdam in 1625 met zijn buurmeisje Margrieta Kemings, het kerkelijk huwelijk werd voltrokken in Utrecht. Het jonge echtpaar was niet onbemiddeld gezien het ingebrachte kapitaal van 3.400 gulden, wat voor die tijd een aanzienlijk som vormde. In 1627 werd hun eerste kind geboren, de familie woonde toen op de Trans in Utrecht. Ze zijn een aantal keren verhuisd (Neude, Janskerkhof, Heerestraat, 't Hoogt, Loeffberchmakerstraat) maar bleven in Utrecht wonen. Over zijn leven is niet veel bekend, anders dan uit enige officiële documenten zoals uit nalatenschappen, financiële overeenkomsten blijkt. Hij heeft een aantal bestuurlijke functies vervuld bij de Lucasgilde en bij het Sint Jacobshuis.

Hoewel gereformeerd¹ aanvaardde hij ook opdrachten van de katholieke kerk. Voorbeeld is een altaarstuk dat hij maakte voor vermoedelijk de Katholieke broederschap der Genade Gods. Zoals gebruikelijk had Jan van Bijlert ook leerlingen, waarvan echter, op een enkel document² na, betrouwbare documentatie ontbreekt.

Circa 1658 overleed Margrieta, maar al in 1660 hertrouwde Jan van Bijlert met de weduwe Cecilia van Gelove. Zijn scheppingsdrang was inmiddels wel afgenomen, hij was immers al 60 jaar. Hij overleed in 1671 en liet behalve zijn tweede vrouw een dochter achter uit zijn eerste huwelijk.

3. HISTORIE SCHILDERIJ

Het schilderij wordt gedateerd in de tweede helft van de jaren 1620-1630. Van Bijlert was toen net teruggekeerd uit een reis naar Italië. Vanaf begin 17^e eeuw kreeg het realisme in de schilderkunst de overhand, mede gevoed door het caravaggisme vanuit Italië. Het caravaggisme werd met name populair in Utrecht, maar door de Utrechtse kunstenaars verschillend uitgevoerd en toegepast. Het ligt voor de hand – maar bewezen is dit niet – dat Van Bijlert het schilderij “De roeping van Mattheüs” van Caravaggio ook daadwerkelijk heeft gezien. Deze gedachte wordt ingegeven door enige stilistische overeenkomsten tussen beide schilderijen. Het schilderij de Roeping van Mattheüs is afkomstig uit de oud-katholieke parochie van Maria Minor in Utrecht en werd hoogstwaarschijnlijk geschilderd in opdracht van deze katholieke statie³.

---

¹ Volgens Paul Huys Janssen werd Van Bijlert lidmaat van een gereformeerde kerk in 1630. Ook maakt de schrijver gewag van Bijlerts inschrijving in de kerk in Rome, hetgeen voor 1625 moet zijn geweest. Ten tijde van het schilderen van de Roeping kon hij zowel affiniteit met het katholieke als met het gereformeerde geloof hebben. Dit maakte het thema voor hem des te aantrekkelijker zoals onder paragraaf 4 uiteengezet zal worden.

² Zie Huys Jansen, blz 30. Er is sprake van een 4^e leerling genaamd Roelof.

³ Van Schooten en Wüstefeld op blz 158 uit *Goddelyk geschilderd, Honderd meesterwerken van het Catharijneconvent*

4. IKONOGRAFISCHE ANALYSE

4.1 Betekenis van het thema “De Roeping van Mattheüs”

De Roeping van Mattheüs heeft een veel grotere betekenis gekregen in de Noordelijke schilderkunst dan in Italië. Het schilderen van deze voorstelling vindt zijn oorsprong in de 16e eeuw in Vlaanderen. De Roeping is in die periode meerdere malen afgebeeld, daarvoor kwam dit thema nauwelijks voor. In het laatste kwart van de 16e eeuw werd Antwerpen het economisch centrum van Europa en - hoewel men geneigd is om de verbinding met geld als de hoofdoorzaak van de populariteit van de Roeping in Antwerpen aan te wijzen - dient bedacht te worden dat dit thema van Mattheüs voor verschillende niveaus van betekenis staat⁴.

Het eerste niveau ligt het meest voor de hand: Christus vraagt Mattheüs om zijn discipel te worden, waarbij het van belang is te weten dat een belastinginner in laag aanzien stond en ook door zijn omgang met geld als een zondig persoon aangemerkt werd. Christus kiest dus een zondaar als zijn naaste medewerker en gaf daarmee te kennen dat ook voor zondaren het koninkrijk Gods openstond mits hij berouw toont.

Voor wat betreft het tweede niveau kan de roeping van Mattheüs gezien worden als de transitie van het profane leven naar een leven van heilige en vastlegger van de geschiedenis van Christus. De roeping van Mattheüs is een verandering van oud naar nieuw, van het profane afscheid nemen.

Het derde niveau is dat wat de Reformatie het meest aansprak: Mattheüs was voorbestemd om in dienst van God te treden ondanks zijn zondige bestaan. Aldus kon de Reformatie zich ook vinden in de betekenis van die verandering. Luther hechtte grote waarde aan de Roeping; deze hield immers verband met diens leer van predestinatie. Tevens zag men de verandering van oud naar nieuw als symbool voor de eigen strijd van de Reformatie.

Overigens geeft Goosen⁵ een meer alledaagse verklaring voor de populariteit in de lage landen namelijk dat de roeping een moraliserend beeld geeft van de hebzucht. Dit wordt dan verbeeld door het geldtellen.

4.2 Ikonografische duiding

Hoewel de bijbeltekst anders suggereert plaatst Van Bijlert de situatie binnen in het tolhuis. Rechts met een rood kledingstuk over de schouder wijst Christus naar Mattheüs, die gekleed in een rode mantel – verbaasd opkijkt en op zichzelf wijst met een vragend blik in de ogen. Dat het om een tolhuis gaat bewijst de man met bril die een weegschaal vasthoudt. De bril wordt ook wel gezien als symbool voor de slechtheden van diegenen die verblind zijn door het geld en vooral gedragen door woekeraars en vrekken. De weegschaal dient om de muntstukken te wegen.

De hand is een bestudeerd citaat van Michelangelo's plafondschildering van de Sixtijnse kapel: de hand van God die Adam tot leven brengt⁶. Christus roept Mattheüs om afscheid te nemen van diens armetierige bestaan als belastinginner: Hij schenkt hem het leven. Tollenaars incasseerden ten behoeve van de Romeinse bezetter de belastingen en stonden dan ook in laag aanzien. De verbazing van Mattheüs kan dan ook in dat licht worden beschouwd; hij, de onaanzienlijke, wordt door Christus geroepen!

Kleding van Mattheüs is luxueus, die van Jezus is niet goed te zien maar lijkt eenvoudig. Dit contrast is bewust want Mattheüs – als rijke man – moest afscheid nemen van zijn luxe leven zodat daarmee ook het verschil tussen het profane en het heilige versterkt zichtbaar gemaakt wordt.

---

⁴ Zie over meer details het interessante artikel “The Calling of St Matthew in Sixteenth Century Flemish Painting ” van G. Vlam in The Art Bulletin van 1977

⁵ Blz 224 Goosen, A B J M. *Van Andreas Tot Zacheüs*. Nijmegen, 1992

⁶ “Deze en meerdere ikonografische duidingen zijn ontleend aan de analyse van Howard Hibbard van het fameuze schilderij van Caravaggio “*La Vocazione di San Mateo*”. In dit verband is het relevant om te verwijzen naar mijn slotopmerkingen, blz4

Wie de figuur op de voorgrond is, gekleed in een modieus geel kostuum afgezet met blauwe bies, is onzeker. Het kan een rijke persoon zijn, die zijn belastingplicht voldoet⁷. Een andere verklaring is dat hij tot het vaste bewakingspersoneel van de tollenaars behoort. Belastinginspecteurs uit die tijd werden in de regel vergezeld door gewapende mannen omdat ook toen belasting betalen niet altijd op prijs werd gesteld. Opvallend is overigens de overeenkomst van deze figuur met die van het vergelijkbare schilderij van Caravaggio. De rijke kleding kan naast artistieke overwegingen (het is immers een kleurrijk repoussoir) ook het beeld versterken dat Mattheüs een welgestelde is, waardoor de armoede van Jezus eens te meer geaccentueerd wordt.

Evenzeer is niet geheel zeker wie achter Jezus staan. Naar analogie van het Caravaggioschilderij zou het bij de personage met de baard om Petrus kunnen gaan. De reden voor diens aanwezigheid wordt ingegeven doordat de roeping door Christus tweeledig opgevat kan worden: Jezus vraagt Mattheüs niet alleen om zijn discipel te worden, maar ook om de boodschap en dus het evangelie uit te dragen. Mattheüs heeft ook daadwerkelijk als evangelist over de wereld gezworven evenals Petrus; zij zijn daarmee grondleggers van de nieuwe kerk geworden.

Hiermee is tevens een verklaring gevonden voor de populariteit van het thema van de Roeping van Mattheüs in de 17^e eeuw in Utrecht. De Rooms-katholieke kerk had door de Reformatie zwaar geleden en zocht naar een nieuwe impuls om de positie weer te versterken. Juist in Utrecht, welk bisdom van oorsprong het Rooms-katholieke hart van de lage landen vormde, moesten de katholieken zich weer hergroeperen, aldus gebruikmakend van de op dat moment toenemende tolerantie jegens andere godsdiensten.

5. OPMERKINGEN TOT SLOT

Het is niet zeker dat Jan van Bijlert het schilderij van Caravaggio heeft gezien. Evenmin is bewezen dat Van Bijlert op de hoogte was van alle ikonografische duidingen. De eerste officiële statenvertaling moest ten tijde van de vervaardiging van dit schilderij nog gedrukt worden. Er waren wel enkele vertalingen in omloop zoals de Deux-Aesbijbel – waarin de nodige vertaalfouten stonden – die rond 1600 vrij veel gebruikt werd. Het is niet onlogisch om aan te nemen dat Van Bijlert voorrang heeft gegeven aan schildertechnische overwegingen om met name het dramatische van het moment vast te leggen.

LITERATUUROPGAVE

BIBLIA; dat is gantsche H.Schrijfture, vervattende alle de canonijken boeken des ouden en des nieuwen testaments. Amsterdam 1797

Goosen, A B J M. *Van Andreas Tot Zacheüs*. Nijmegen, 1992.

Hibbard, H. *Caravaggio*. London: Thames and Hudson, 1983.

Huys Janssen, P. *Jan van Bijlert (1597/1598-1671) Schilder in Utrecht*, Utrecht 1994

Schooten, C.G. J.F. van en Wüstefeld, W.C.M.. *Goddelijke geschilderd. Honderd meesterwerken van Museum Catharijneconvent*, Utrecht 2003

Treffers, A.. *Caravaggio, Genie in Opdracht*. Nijmegen, 1991.

Vlam, G.A.H. "The Calling of St Matthew in Sixteenth Century Flemish Painting " The Art Bulletin (1977).

---

⁷ Deze mening wordt gedeeld door Van Schooten en Wüstefeld op blz 156 uit *Goddelijke geschilderd.. Honderd meesterwerken van het Catharijneconvent*